

SCIENCE
PROBLEMS.UZ

ISSN 2181-1342

Actual problems of social and humanitarian sciences
Актуальные проблемы социальных и гуманитарных наук

**Ijtimoiy-gumanitar
fanlarning dolzarb
muammolari**

Son 6 Jild 4
2024

SCIENCEPROBLEMS.UZ

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

№ 6 (4) - 2024

**АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО-
ГУМАНИТАРНЫХ НАУК**

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

ТОШКЕНТ-2024

БОШ МУҲАРРИР:

Исанова Феруза Тулқиновна

ТАҲРИР ҲАЙЪАТИ:

07.00.00-ТАРИХ ФАНЛАРИ:

Юлдашев Анвар Эргашевич – тарих фанлари доктори, сиёсий фанлар номзоди, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Мавланов Уктам Махмасабирович – тарих фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Хазраткулов Абдор – тарих фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети.

Турсунов Равшан Нормуратович – тарих фанлари доктори, Ўзбекистон Миллий Университети;

Холикулов Ахмаджон Боймаҳамматович – тарих фанлари доктори, Ўзбекистон Миллий Университети;

Габриэльян Софья Ивановна – тарих фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон Миллий Университети.

08.00.00-ИҚТИСОДИЁТ ФАНЛАРИ:

Карлибаева Рая Хожабаевна – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Насирходжаева Дилафруз Сабитхановна – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Остонокулов Азамат Абдукаримович – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Тошкент молия институти;

Арабов Нурали Уралович – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Худойқулов Садирдин Каримович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Азизов Шерзод Ўктамович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси Божхона институти;

Ҳожаев Азизхон Саидалоҳонович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Фарғона политехника институти

Холов Актам Хатамович – иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Шадиева Дилдора Хамидовна – иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент в.б, Тошкент молия институти;

Шакарров Қулмат Аширович – иқтисодиёт фанлари номзоди, доцент, Тошкент ахборот технологиялари университети

09.00.00-ФАЛСАФА ФАНЛАРИ:

Ҳакимов Назар Ҳакимович – фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Яхшиликов Жўрабой – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Ғайбуллаев Отабек Мухаммадиевич – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат чет тиллар институти;

Саидова Камола Усканбаевна – фалсафа фанлари доктори, “Tashkent International University of Education” халқаро университети;

Ҳошимхонов Мўмин – фалсафа фанлари доктори, доцент, Жиззах педагогика институти;

Ўроқова Ойсулув Жамолiddиновна – фалсафа фанлари доктори, доцент, Андижон давлат тиббиёт институти, Ижтимоий-гуманитар фанлар кафедраси мудир;

Носирходжаева Гулнора Абдукаҳхаровна – фалсафа фанлари номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Турдиев Бехруз Собирович – фалсафа фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент, Бухоро давлат университети.

10.00.00-ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Ахмедов Ойбек Сапорбаевич – филология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Кўчимов Шухрат Норқизилович – филология фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Ҳасанов Шавкат Аҳадович – филология фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Бахронова Дилрабо Келдиёровна – филология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Мирсанов Ғайбулло Қулмуродович – филология фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат чет тиллар институти;

Салахутдинова Мушарраф Исамутдиновна – филология фанлари номзоди, доцент, Самарқанд давлат университети;

Кучкаров Раҳман Урманович – филология фанлари номзоди, доцент в/б, Тошкент давлат юридик университети;

Юнусов Мансур Абдуллаевич – филология фанлари номзоди, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Саидов Улугбек Арипович – филология фанлари номзоди, доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси.

12.00.00-ЮРИДИК ФАНЛАР:

Ахмедшаева Мавлюда Ахатовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Мухитдинова Фирюза Абдурашидовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Эсанова Замира Нормуратовна – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикасида хизмат кўрсатган юрист, Тошкент давлат юридик университети;

Ҳамроқулов Баҳодир Мамашарифович – юридик фанлар доктори, профессор в.б., Жаҳон иқтисодиёти ва дипломатия университети;

Зулфиқоров Шерзод Хуррамович – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Жамоат хавфсизлиги университети;

Хайитов Хушвақт Сапарбаевич – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Асадов Шавкат Ғайбуллаевич – юридик фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Утемуратов Махмут Ажимуратович – юридик фанлар номзоди, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Сайдуллаев Шахзод Алиханович – юридик фанлар номзоди, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Ҳакимов Комил Бахтиярович – юридик фанлар доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Юсупов Сардорбек Баходирович – юридик фанлар доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Амиров Зафар Актамович – юридик фанлар бўйича фалсафа доктори (PhD), Ўзбекистон Республикаси Судьялар олий кенгаши ҳузуридаги Судьялар олий мактаби;

Жўраев Шерзод Юлдашевич – юридик фанлар номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Бабаджанов Атабек Давронбекович – юридик фанлар номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Раҳматов Элёр Жумабоевич – юридик фанлар номзоди, Тошкент давлат юридик университети;

13.00.00-ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ:

Хашимова Дильдархон Уринбоевна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Ибрагимова Гулнора Хавазматовна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Закирова Феруза Махмудовна – педагогика фанлари доктори, Тошкент ахборот технологиялари университети ҳузуридаги педагогик кадрларни қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш тармоқ маркази;

Каюмова Насиба Ашуровна – педагогика фанлари доктори, профессор, Қарши давлат университети;

Тайланова Шохидат Зайниевна – педагогика фанлари доктори, доцент;

Жуманиёзова Муҳайё Тожиевна – педагогика фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Ибрахимов Санжар Урунбаевич – педагогика фанлари доктори, Иқтисодиёт ва педагогика университети;

Жавлиева Шахноза Баходировна – педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), Самарқанд давлат университети;

Бобомуротова Латофат Элмуродовна – педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), Самарқанд давлат университети.

19.00.00-ПСИХОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Каримова Василя Маманосировна – психология фанлари доктори, профессор, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Ҳайитов Ойбек Эшбоевич – Жисмоний тарбия ва спорт бўйича мутахассисларни қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш институти, психология фанлари доктори, профессор

Умарова Навбахор Шокировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети, Амалий психологияси кафедраси мудири;

Атабаева Наргис Батировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Шамшетова Анжим Караматдиновна – психология фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Қодиров Обид Сафарович – психология фанлари доктори (PhD), Самарканд вилоят ИИБ Тиббиёт бўлими психологик хизмат бошлиғи.

Содиқова Шоҳида Мархабобевна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон халқаро ислом академияси.

22.00.00-СОЦИОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Латипова Нодира Мухтаржановна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири;

Сеитов Азамат Пўлатович – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети;

23.00.00-СИЁСИЙ ФАНЛАР

Назаров Насриддин Атақулович – сиёсий фанлар доктори, фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент архитектура қурилиш институти;

Бўтаев Усмонжон Хайруллаевич – сиёсий фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири.

ОАК Рўйхати

Мазкур журнал Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Олий аттестация комиссияси Раёсатининг 2022 йил 30 ноябрдаги 327/5-сон қарори билан тарих, иқтисодиёт, фалсафа, филология, юридик ва педагогика фанлари бўйича илмий даражалар бўйича диссертациялар асосий натижаларини чоп этиш тавсия этилган илмий нашрлар рўйхатига киритилган.

Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари” электрон журнали 2020 йил 6 август куни 1368-сонли гувоҳнома билан давлат рўйхатига олинган.

Муассис: “SCIENCEPROBLEMS TEAM” масъулияти чекланган жамияти

Таҳририят манзили:

100070. Тошкент шаҳри, Яккасарой тумани, Кичик Бешёғоч кўчаси, 70/10-уй. Электрон манзил: scienceproblems.uz@gmail.com

Боғланиш учун телефонлар:

(99) 602-09-84 (telegram).

MUNDARIJA

07.00.00 – TARIX FANLARI

Науризбаева Нуржамал Қудайбергенова

TURKISTONDA OILA VA NIKOH MUNOSABATLARINING O'ZIGA XOS JIHATLARI VA ROSSIYA IMPERIYASI BOSQINIDAN KEYIN MINTAQADA YUZ BERGAN DEMOGRAFIK JARAYONLAR 14-22

Ortiqov Yosin Abdulboqiyevich

DUNGANSHUNOSLIK TADQIQOTLARI TARIXSHUNOSLIGI (1990-2023) 23-34

Бобожонова Феруза Хаятовна

СОВЕТ ҲОКИМИЯТИ ДАВРИДА ҚЎЙИ ВА ЎРТА ЗАРАФШОН ВОҲАСИДА ТАЪЛИМ ТИЗИМИ 35-40

Halimov Tal'at

XX ASRNING 20-30 YILLARIDAGI QULOQLASHTIRISH SIYOSATI VA UNING SALBIY OQIBATLARI (BUXORO VILOYATI MISOLIDA) 41-45

Ilhomov Ziyovutdin Adxamovich, Shukurov Rustam Jo'raqulovich

ALEKSANDR BEKOVICH-CHERKASSKIY EKSPEDITSIYASINING BA'ZI TAFSILOTLARI: EKSPEDITSIYANING BOSHLANISHI 46-54

Tilavova Shahnoza Salohitdinovna

MA'RIFATPARVARLARNING MATONATLI AYOLI XAYRINISO MAJIDXONOVA (1905-1937) HAYOTI VA FAOLIYATIGA CHIZGILAR 55-59

Жайнаров Обиджон Ҳамид ўғли

XX АСР 20-ЙИЛЛАРИДА ЎЗБЕКИСТОНДА АДВОКАТУРА ТИЗИМИДАГИ ЎЗГАРИШЛАР (ФАРҒОНА ВИЛОЯТИ МИСОЛИДА) 60-64

Toshpo'latov Mamadali Zaynidin o'g'li

NUROTA TUMANI YOSHLARINI QO'LLAB-QUVVATLASH YUZASIDAN AMALGA OSHIRILGAN CHORA-TADBIRLARNING TARIXIY TAHLILI (2017-2024) 65-73

Umarov Baxtishod

SOMONIYLAR DAVRIDA BUXORODA ILM-FAN RIVOJI (TARIX VA TIBBIYOT MISOLIDA).. 74-79

Ўўлдошев Салимжон Валиевич

ИНТЕГРАЦИЯЛАШУВ ЖАРАЁНЛАРИ ВА ХАЛҚ ЎЙИНЛАРИ 80-85

Askarov Azimjon Odiljon o'g'li

O'RTA OSIYODAGI ANGLIYA-ROSSIYA RAQOBATINING TARIXIY KONTEKSTI VA KATTA O'YIN SIYOSATINING VUJUDGA KELISHI 86-91

Eshchanov Hurmat Matnazarovich

O'ZBEKISTON HUDUDI BRONZA DAVRIDA TOPOGRAFIK XUSUSIYATLARNI ETNIK JARAYONLARI KARTOGRAFIYASI..... 92-95

Azamatova Gulmira Bayirbekovna

O'ZBEKISTONDA AHOLI MIGRATSIYASI VA UNGA TA'SIR ETGAN IJTIMOIIYIQTISODIY

OMILLAR	96-100
<i>Raimov Mamasoat Safar o'g'li</i> ESKI TERMIZ HAQIDA TARIXIY MA'LUMOTLAR	101-105
<i>Usmanov Jahongir Xo'jaqulovich</i> MARKAZIY OSIYO TARIXSHUNOSLIGIDA ILK ILMIY QARASHLARNING SHAKLLANISHI	106-109
<i>Usmanova Inobat Ibragimovna</i> PROCESSES OF GEOGRAPHICAL LOCATION OF THE IRON AGE POPULATION OF UZBEKISTAN	110-115
<i>Bekmirzayev Islomjon Ibrohim o'g'li</i> O'RTA G'OVASOY HUDUDI QADIMGI DAVR AHOLI TURAR-JOYLARI XUSUSIDA AYRIM MULOHAZALAR	116-120
<i>Gadoyev Dadaxon Xayrulloevich</i> BUXORDAGI "MASJIDI BALAND" MASJIDI QURILISHI VA TARIXI	121-125
<i>Rajabova Sabohat Bobirovna</i> IQTISODIY HAYOTDA TADBIRKOR AYOLLARNING TUTGAN O'RNI (SURXONDARYO VILOYATI MISOLIDA)	126-132
<i>Aloxunov Alisher Ahmadjonovich</i> ARXELOGIYADA GEOGRAFIK AXBOROT TIZIMLARIDAN FOYDALANISHNING ASOSIY IMKONIYATLARI XUSUSIDA	133-138
<i>Sharopov Saidusmon Saidaxmadovich</i> XIX ASR OXIRI VA XX ASR BOSHLARIDA BUXORO AMIRLIGINING JANUBISHARQIY HUDUDI SHAHARLARI, XUSUSAN QARSHI, SHAHRISABZ VA KITOB SHAHARLARINI RUS TARIXCHILARI ASARLARIDA YORITILISHI	139-144
<i>Axmedova Gulchehra O'skinovna</i> SHEROBOD VOHASI NOMODDIY MADANIYATI DURDONALARI	145-149
<i>Abduraximov Husniddin</i> O'ZBEKISTON VA AVSTRIYA RESPUBLIKASI O'RTASIDA INVESTITSIYAVIY, HUQUQIY HAMDA ILM-FAN SOHASIDA HAMKORLIKNING MUSTAHKAMLANISHI	150-158
<i>Turopova Mohidil Turdiyevna</i> O'ZBEKISTON JUNUBIY HUDUDLARI TOPONIMIKASINING TABIAT BILAN BOG'LIQLIGI VA URF-ODATLARINING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI	159-163
<i>Annayeva Zarifa Musurmonqulovna</i> EKOLOGIK HOLATNI BARQARORLASHTIRISHNING ASOSIY YO'NALISHLARI	164-168
<i>Ahmadov Xurshid San'atovich</i> "CHIG'ATOY IMLOSI" VA MILLIY ZIYOLILAR	169-175
<i>Axmadova Nafisa Axmad qizi</i> O'ZBEKISTON VA GERMANIYA MADANIY ALOQALARINING RIVOJLANISHI	176-179

<i>Жумаева Шоҳида Чориевна</i> МУСТАҚИЛЛИК ДАВРИДА ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИГИНИНГ РИВОЖЛАНИШИ	180-186
<i>Elmuratova Umida Farxadovna</i> TA'LIM IMKONIYATLARINI KENGAYTIRISHNING GENDER TENGLIGINI TA'MINLASHGA TA'SIRI	187-191
<i>Nazarov Otabek Muzrobovich</i> XX ASRNING 80-YILLARI QATAG'ONLIK SIYOSATINING SURXONDARYODAGI IJTIMOYIY- IQTISODIY JARAYONLARGA TA'SIRI	192-197
<i>Kupaysinov Ismoyiljon Ahmadjanovich</i> 1950-1990 YILLARDA ANDIJON OBLASTI JAMOAT TRANSPORTI FAOLIYATI VA UNDAGI AYRIM MUAOMMOLARNI MATBUOTDA YORITISHI ("KOMMUNIST" GAZETASI MATERIALLARI MISOLIDA)	198-202
<i>Oripova Laylo Zafarovna</i> O'ZBEKISTON YOZUVCHILAR UYUSHMASI FAOLIYATI TARIXIGA NAZAR	203-207
08.00.00 – IQTISODIYOT FANLARI	
<i>Magsud Azad Guliyev</i> OZARBAYJONDA YASHIL ENERGIYAGA O'TISH: SO'ROQ NATIJALARINI TAHLIL QILISH	208-214
<i>Глазова Марина Викторовна</i> ВКЛАД «ЗЕЛЕНОВОГО» УЧЁТА В ФИНАНСОВОМ МЕНЕДЖМЕНТЕ В УСТОЙЧИВОЕ РАЗВИТИЕ КОМПАНИЙ ЭНЕРГЕТИЧЕСКОЙ ОТРАСЛИ В УЗБЕКИСТАНЕ: МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ	215-231
<i>Oratov Jaxongir Jurayevich</i> RAQAMLI INNOVATSIYALAR DAVRIDA MOLIYAVIY BARQARORLIKNI VAHOLASHDA EKONOMETRIK MODELLAR	232-238
<i>Шадиева Дилдора Хамидовна</i> БАНК СОҲАСИГА РАҚАМЛАШТИРИШ ЖАРАЁНЛАРИНИНГ ТАЪСИР	239-243
<i>Umronov Eldorbek Sodirovich</i> TURISTIK KORXONALARDA TADBIRKORLIK FAOLIYATI RAQOBATBARDOSHLIGINI VAHOLASH	244-255
<i>Sattarov Umirzoq Normengovich</i> MINTAQANI BARQAROR RIVOJLANTIRISHDA TRANSFORMATSIYALASH JARAYONI... ..	256-262
<i>Хамдамов Шавкат Комилович</i> СОЦИАЛЬНАЯ ЗАЩИТА И БОРЬБА С БЕДНОСТЬЮ: СТРАТЕГИИ ФИНАНСИРОВАНИЯ В УЗБЕКИСТАНЕ	263-267
<i>Хайитов Жамшид Холвоевич</i> ИҚТИСОДИЁТДА ОБОДОНЛАШТИРИШ ХИЗМАТЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ – ДАВР ТАЛАБИ	268-272
<i>Xurramov Azamat Fayzullayevich</i> BOZOR IQTISODIYOTI SHAROITIDA UY XO'JALIGI SEKTORINING O'RNI VA AHAMIYATI	273-278

Алимханова Нигора Алимхановна
 ТОВАР-МОДДИЙ ЗАХИРАЛАР АУДИТИДА ТАҲЛИЛИЙ АМАЛЛАРНИ ҚЎЛАШ 279-287

09.00.00 – FALSAFA FANLARI

Жумаев Ойбек Маратович
 О‘ЗБЕКИСТОНДА КАМБАГ‘АЛЛИКНИ ҚИСҚАРТИРИШ ДИНАМИКАСИНИНГ ИЖТИМОИЙ-СИЙOSIY
 ИНАТЛАРИ 288-296

Наврўзова Гулчеҳра Нигматовна
 ХОЖА АҲРОР ТАЪЛИМОТИДА ИНСОНИЙ ҲАҚИҚАТ МАСАЛАСИ 297-302

Хайридинов Аббосхон Анварович
 ҒАРБ МАДАНИЯТИНИ ОММАЛАШИШИГА ИЧКИ ОМИЛЛАР ТАЪСИРИ 303-311

Мухамеджанова Лалихон
 АХЛОҚНИНГ ЖАМИЯТДАГИ ТРАНСФОРМАЦИОН ВА БАРҚАРОРЛАШТИРУВЧИ
 ФУНКЦИЯЛАРИ 312-317

То‘ева Муҳайро Шuhrat qizi
 О‘ЗБЕКИСТОН RESPUBLIKASINING YANGILANISH JARAYONIDA XOTINQIZLAR INNOVATSION
 ТАФАККУРИНИ OSHIRISH VA FAOLLASHUVI BORASIDAGI SIYOSATI:UMUMNAZARIY
 ТАHLILLAR..... 318-322

Ro‘zimurodov Siroj Madatovich
 OILANING IJTIMOIIY-IQTISODIY MUNOSABATLARNI SHAKLLANTIRISHDA MA’NAVIY-
 AXLOQIY TARBIYANING TA’SIRI 323-326

Ravshanov Ulug'bek Rahbarovich
 AXBOROT GLOBALLASHUVI SHAROITIDA YOSHLARDA MILLIY O‘ZLIKNI TARBIYALASH
 MASALALARI 327-332

Allayarova Marxabo Mavlanovna
 SHAXS BADIY IJODINI SHAKLLANTIRISHNING ESTETIK MUAMMOLARI VA
 MA’NAVIYAT 333-337

Хашимов Шерахон Жўрахонович
 ЎЗБЕКИСТОН ХАЛҚАРО ИМИДЖИНИНГ ЮКСАЛИШИДА ТИББИЁТ ТУРИЗМИНИНГ
 ТУТГАН ЎРНИ..... 338-342

Soatov Rasul Muxitdinovich
 BOBORANIM MASHRAV HAYOTI VA IJODIDA TASAVVUFGA DOIR QARASHLAR
 TAHLILI 343-348

Ashurov Navfal Burxonjon o‘g‘li
 MOVAROUNNAHR MIQYOSIDA NASAF SHAHRINING ILMIIY-MADANIY ASOSLARI 349-352

Ўразалиева Гулшада Бекнўлатовна
 ГЕНДЕР ТЕНГЛИКНИ ТАЪМИНЛАШ - ЯНГИ ЎЗБЕКИСТОН СТРАТЕГИЯСИНИНГ УСТУВОР
 ЙЎНАЛИШИ 353-358

Xudaynazarov Samad Xudayberdiyevich, Turgunov Azim Turgunovich
 JAMIYATNING MA’NAVIY - IJTIMOIIY RIVOJLANISHIDA O‘ZBEK XALQI MILLIY
 QADRIYATLARINING O‘RNI 359-364

<i>Suvanov Ilhom Abdixalilovich</i> AXBOROT-MAFKURAVIY TAHDIDLARGA QARSHI KURASHDA MILLATLARARO TOTUVLIK VA DINIY BAG'RIKENGLIKNI TA'MINLASHNING AHAMIYATI	365-371
<i>Axmedova Dilrabo Sa'dullayevna</i> SHARQ ALLOMALARI ASARLARIDA OILA VA TARBIYA MASALALARI	372-376
<i>Kayumova Aziza Toshmuradovna</i> IBN XALDUNNING JAMIYAT VA IJTIMOYIY TARAQQIYOT TO'G'RISIDAGI QARASHLARI	377-381
<i>G'ulomov Obid G'ayratovich</i> YOSHLAR MA'NAVIY KAMOLOTIGA TA'SIR ETUVCHI IJTIMOYIY-MADANIY OMILLARNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI	382-385
<i>Панжиев Сухроб</i> ГЛОБАЛЛАШУВ ВА ҒОЯВИЙ ТАҲДИДЛАР ДАВРИДА ҲАҚИҚАТ ТУШУНЧАСИНИНГ АҲАМИЯТИ	386-391
<i>Matnazarova Muhayyo Axmetjanovna, Azimova Charos Azamatovna</i> "ETNOS", "MILLAT" TUSHUNCHALARINING MAZMUN-MOHİYATI VA ULARNING ILMIY- NAZARIY TAHLILI	392-398
<i>Amanov Alisher Kaxramonovich</i> VAQTNI ILMIY JIHATDAN TAHLIL QILISH HAMDA UNI FALSAFIY VA MADANIY NUQTAI NAZARDAN O'RGANISH	399-404
10.00.00 – FILOLOGIYA FANLARI	
<i>Пайзибаева Мадинахон Собиржон қизи</i> БРИТАНИЯ ХАЛҚ ЭРТАКЛАРИНИНГ ШАКЛЛАНИШИДА КЕЛЬТ МИФОЛОГИЯСИНИНГ ТАЪСИРИ ВА ЎРНИ	405-409
<i>Tevosyan Gayane Arturovna</i> O'ZBEK VA RUS TILI GRAMMATIKASINING QIYOSIY TIPOLOGIYASI	410-417
<i>Boynazarov Islom Abduxalimovich</i> INGLIZ TILIDAGI FALSAFIY TERMINLARDA SINONIMIYA HODISASI	418-421
<i>Bahriddinova Yulduzxon Bahriddin qizi</i> INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDAGI BOTANIK TERMINLARNING NOMINATIV TAHLILI VA BINAR NOMLANISHI	422-426
<i>Javliyev Mansurbek Odil o'g'li</i> KONSEPT TUSHUNCHASINING HOZIRGI ZAMON LINGVISTIKASIDA TUTGAN O'RNI VA AHAMIYATI	427-431
<i>Ruziyev Xusniddin Baxritdinovich</i> PARALLEL KORPUSLARDAN FOYDALANISH IMKONIYATLARI	432-436
<i>Rahimova Shahnoza Palvannozirovna</i> INGLIZ TILIDAGI IBORALARNI O'RGANISHDA TARJIMA MUAMMOLARI	437-442
<i>Muhamadiyev Timur Urazovich</i> INGLIZ TILIDAGI OAVDA OMMAVIYLASHMAGAN IBORALARDAN FOYDALANISH	443-446

<i>Панжиева Насиба Нармахматовна</i> ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ СЕМАНТИЧЕСКОГО ПОЛЯ	447-451
<i>Умирова Дилфуза Суюновна, Асадов Шухрат</i> ОБРАЗОВАНИЕ ЯВЛЯЕТСЯ НЕОТЪЕМЛЕМОЙ И НЕПРЕРЫВНОЙ ЧАСТЬЮ ПРАВ И ИНТЕРЕСОВ ЧЕЛОВЕКА	452-456
<i>Ибрагимова Мохира Муратовна</i> ХУДОЖЕСТВЕННЫЙ ПСИХОЛОГИЗМ И ЕГО ФУНКЦИИ В ТВОРЧЕСТВЕ ВИРДЖИНИИ ВУЛЬФ	457-464
<i>Тойчиева Насибахон Суранбаевна, Ткебучава Ирина Георгиевна, Темирова Шоира Гайбуллаевна</i> АКТУАЛЬНЫЕ ТЕНДЕНЦИИ В ИЗУЧЕНИИ ИСТОРИИ ЛИНГВИСТИКИ	465-477
<i>Nurimova Diyora</i> LIRIK DISKURS VA UNING MOHIYATI	478-482
<i>Axmadjonova Mohinur Iqboljon qizi</i> INGLIZ VA O'ZBEK TILIDA NUTQ AKTLARINING SEMANTIK TUZILISH TAHLILI	483-491
<i>Jumanazarov Shukurali Tashmamatovich</i> KORPUS TUZISH TEXNOLOGIYASI.....	492-495
<i>Samadova Oydin Ilxomjon qizi</i> FRAZEOLOGIK BIRLIK TUSHUNCHASI HAMDA UNING QO'LLANILISHI	496-500
<i>Xatrayeva Rano Rajabovna</i> XX ASR INGLIZ ILMIY FANTASTIKASINI TARJIMA QILISH XUSUSIYATLARI	501-505
<i>Ermatov Ixtiyor, Mamatqulov Azizbek</i> A.HOJIYEVNING TERMINOLOGIK LUG'ATLARI XUSUSIDA	506-510
<i>Muxtorova Moxlaroyim</i> INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDA TANBEH BERISHNI BILDIRUVCHI BIRLIKLARNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI	511-517
<i>Abdullayeva Nilufar Ramazonovna, Aliqulova Rohila</i> O'SIMLIK NOMLARI BILAN BOG'LIQ TARBIYAGA OID MAQOL VA MATALLARNING CHOG'ISHTIRMA TAHLILI	518-521
<i>Носирова Мубина Олимовна</i> СПЕЦИФИКА ОТРАЖЕНИЯ АНТРОПОЦЕНТРИЧЕСКИХ ПОСЛОВИЦ В СЛОВАРЯХ РАЗНОСИСТЕМНЫХ ЯЗЫКОВ	522-528
<i>Xasanov Zafar Baxtiyorovich</i> ZAMONAVIY TILSHUNOSLIKDA SPORT ATAMALARINI O'RGANISHNING NAZARIY ASOSLARI	529-534
<i>Рахматов Бекзод Уктам угли</i> СОЦИАЛЬНО-ЛИНГВИСТИЧЕСКАЯ РЕПРЕЗЕНТАЦИЯ ПОНЯТИЯ «УЧИТЕЛЬ»	535-539

Yaxyoyev Fayzullo muhammadsoli o'g'li
XX ASRNING IKKINCHI YARMIDA ALISHER NAVOIY LIRIKASIGA DOIR MATNSHUNOSLIK
BILAN BOG'LIQ TALQINLAR..... 540-546

Otajonova Dildor Baxtiyarovna
KORPUS TURLARINING LINGVISTIKA SOHASINI TARAQQIY ETTIRISHDAGI
AHAMIYATI 547-551

12.00.00 – YURIDIK FANLAR

Ҳамроқулов Баҳодир Мамашарифович
МАЪНАВИЙ ЗИЁН КОМПЕНСАЦИЯСИ МИҚДОРINI АНИҚЛАШНИНГ НАЗАРИЙ ВА
АМАЛИЙ МАСАЛАЛАРИ 552-559

Fayzullayev Aslbek Ulug'bek o'g'li
MULKNI QASDDAN NOBUD QILISH YOKI UNGA ZARAR YETKAZISH UCHUN JINOIY
JAVOBGARLIKNI TAKOMILLASHTIRISHNING AYRIM MASALALARI 560-564

Элмуродов Ҳусан Элмуродович
МЕҲНАТНИ МУҲОФАЗА ҚИЛИШ СОҲАСИДА ЎҚУВДАН ҲАМДА БИЛИМ ВА
КЎНИКМАЛАРИ ТЕКШИРУВДАН ЎТМАГАНДА ИШДАН ЧЕТЛАШТИРИШ..... 565-572

Аслонова Лайло Олимовна
ИЛМИЙ ХОДИМЛАР ҲУҚУҚИЙ МАҚОМИНИ БЕЛГИЛАШНИНГ АЙРИМ
МАСАЛАЛАРИ 573-583

Файзиева Гулрух Мухаммади кизи
НЕКОТОРЫЕ ПОНЯТИЯ В СФЕРЕ ГАРАНТИИ ПРАВО НЕПРИКОСНОВЕННОСТИ
ЖИЛИЩА 584-588

Ибрагимова Сабина Эркиновна
К ВОПРОСУ О СОВЕРШЕНСТВОВАНИИ НАЦИОНАЛЬНЫХ МЕХАНИЗМОВ В СФЕРЕ
ДОСУДЕБНОГО УГОЛОВНОГО ПРОИЗВОДСТВА В РЕСПУБЛИКЕ УЗБЕКИСТАН..... 589-593

Tosheva Maftuna Anvar qizi
AXLOQQA QARSHI JINOYATLARNING JINOYAT-HUQUQIY JIHATLARI 594-600

Халилов Дониёр Нортажиевич
КОНСТИТУЦИОННОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИХ ПРАВ И
СВОБОД В СОЦИАЛЬНОМ ГОСУДАРСТВЕ 601-607

Файзуллаева Нигорахон Равшановна
МЕЖДУНАРОДНЫЕ ДОГОВОРА В СИСТЕМЕ МЕЖДУНАРОДНОГО
КУЛЬТУРНОГО ПРАВА 608-618

13.00.00 – PEDAGOGIKA FANLARI

Saydillayeva Mehrinaz Bahodir qizi
OLIIY TA'LIM TIZIMIDA TA'LIM DASTURLARINI LOYIHALASHTIRISH ASOSIDA PEDAGOGIK
TA'LIM METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH ASOSLARI 619-626

Ubaydullaeva Jamila Hurramovna
DARS TURLARI VA DARSNI REJALASHTIRISHGA NISBATAN YONDOSHUVLAR 627-631

- Ro'ziyeva Nazira Yodgorovna, Panjjeva O'g'ilshod Baxodir qizi, Jo'raev Baxodir Norbo'tayevich*
O'QUVCHILARGA TABIATNI ASRASH VA EZOZLASHNI "YASHIL MAKON" MILLIY
TEKNOLOGIYA LOYIHASI ASOSIDA AMALIY ANJUMANLAR ORQALI OLIB BORISH 632-640
- Юлдошев Рустам Дилшод угли*
РОЛЬ ПРАГМАТИЧЕСКИХ КОМПЕТЕНЦИЙ В ИЗУЧЕНИИ ЯЗЫКА И КОММУНИКАТИВНОМ
ПРОЦЕССЕ 641-645
- Razzakov Baxrom Abdug'afurovich*
BO'LAJAK MUHANDISLAR UCHUN OG'ZAKI MULOQOT KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH:
INGLIZ TILI DARSLARIDA TRANSPORT TERMINOLOGIYASINI
O'RGANISHGA MISOLIDA..... 646-650
- Salimova Shahlo Sayfulloyevna*
TA'LIM TIZIMIDA XAVFSIZ MUHITNI YARATISH MUAMMO VA ISTIQBOLLARI 651-656
- Kuchkarova Arofathon*
MATEMATIKA DARSLARIDA INNOVATSION TEKNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH
(GEOGEBRA DASTURI MISOLIDA) 657-661
- Radjabova Gulnoza Giyosiddinovna*
YOZISH BO'YICHA KO'RSATMALARNI TAKOMILLASHTIRISHDA ZAMONAVIY AMERIKA
INGLIZ TILI KORPUSINING (COCA) ROLI 662-669
- Sharifov Muxriddin Kamoladdin o'g'li*
PROFESSIONAL TA'LIM MUASSASALARIDA MAXSUS FANLARNI O'QITISH
ISTIQBOLLARI 670-675
- Saidova Surayyo Yarqulovna*
NOFILOGIK TA'LIM YO'NALISHI TALABALARI O'QISH KOMPETENSIYASINI
RIVOJLANTIRISHDA SOHAVIY MATNLAR XUSUSIYATLARI VA MATN TANLASH
TAMOYILLARI 676-686
- Djalolov Furqat Fattohovich*
UMUMIY O'RTA TA'LIM MAKTABLARIDA INGLIZ TILI TA'LIM SAMARADORLIGINI OSHIRISH
VA SIFATINI YAXSHILASH YO'LLARI 687-691
- Niyazova Minara Baxramovna*
TEKNIKA OLIY O'QUV YURTLARIDA TALABALARNI FRANSUZ TILIGA QIZIQTIRISHNING
O'ZIGA XOS JIHATLARI..... 692-697
- Amrillayev Husniddin Ashrab o'g'li*
OLY TA'LIMDA VIRTUAL LABORATORIYALARDAN O'QUV JARAYONIDA FOYDALANISHNING
PEDAGOGIK JIHATLARI 698-702
- Boboyeva Zarifa Jahonqulovna*
SPORT TAYYORGARLIK JARAYONLARINING ADAPTIV MEXANIZMLARI..... 703-708
- O'rozov Shahobiddin Ziyadullayevich*
AMIR TEMUR VA TEMURIYLAR DAVRIDA DAVLATNI BOSHQARISH TAMOIYILLARI..... 709-713
- Muxtshamova Parvina Zahitovna*
ESL DARSLARIDA HAQIQIY MATERIALLARDAN FOYDALANISH 714-716

Received: 20 May 2024
Accepted: 30 May 2024
Published: 19 June 2024

Article / Original Paper

REMOVAL OF EMPLOYEES FROM WORK FOR NOT PASSING TRAINING AND TESTING IN THE FIELD OF OCCUPATIONAL SAFETY

Elmurodov Xusan

Independent researcher at Tashkent State University of Law
E-mail: Husan.elmurodov@mail.ru

Abstract. This article discusses the fundamental rules related to training employees in labor protection in organizations, providing guidance to them, and verifying their knowledge. It also addresses the procedure for removing an employee from work due to not passing training and testing in the field of labor protection. Legal solutions are suggested for issues related to retesting employees' knowledge, prolonged work suspension, and reinstatement permission.

Keywords: labor protection, training, knowledge, skills, employee, supervisor, specialist, inspection, guidance, instruction, knowledge testing, practical training, suspensions.

МЕҲНАТНИ МУҲОФАЗА ҚИЛИШ СОҲАСИДА ЎҚУВДАН ҲАМДА БИЛИМ ВА КЎНИКМАЛАРИ ТЕКШИРУВДАН ЎТМАГАНДА ИШДАН ЧЕТЛАШТИРИШ

Элмуродов Хусан Элмуродович

Тошкент давлат юридик университети мустақил изланувчиси

Аннотация. Мазкур мақолада ташкилотларда меҳнат муҳофазаси бўйича ходимларни ўқитиш, уларга йўл-йўриқлар бериш, билимларини текшириш билан боғлиқ асосий қоидалар ўрганилган. Шу билан бирга меҳнатни муҳофаза қилиш соҳасида ўқувдан ҳамда билим ва кўникмалари текширувдан ўтмаганлик учун ходимни ишдан четлаштириш тартиби кўриб чиқилган. Ходимларнинг билимини қайта текширувдан ўтказиш, ишдан четлаштиришнинг узоқ муддатда давом этиши ҳамда ишга қайтиб тушишда рухсат бериш билан боғлиқ амалиётдаги муаммолар бўйича ҳуқуқий ечимлар таклиф қилинган.

Калит сўзлар: меҳнат муҳофазаси, ўқув, билим, кўникма, ходим, раҳбар, мутахассис, текширув, йўриқнома, йўриқдан ўтиш, билимларни текшириш, амалий таълим, четлаштириш.

DOI: <https://doi.org/10.47390/SPR1342V4I6Y2024N88>

Кириш. Меҳнат муносабатларида ходимнинг ҳаёти, соғлиғи ва меҳнат қобилияти устувор даражада иш берувчилар томонидан муҳофаза қилиниши лозим. Иш берувчиларнинг ушбу мажбурияти халқаро меҳнат стандартларида белгиланган “меҳнат товар эмас” деган принципнинг асосий қоидаларини амалга оширишга қаратилган. Шунга қарамаздан бутун дунёда ҳам, мамлакатимизда ҳам ишлаб чиқариш, иш бажариш ва хизмат кўрсатиш соҳасида бахтсиз ҳодисалар ва касб касалликлари сони ортиб бормоқда. Меҳнат муҳофазасига оид технологияларнинг ривожини ҳам ушбу кўрсаткичларни кескин қисқартириш имконини бермаяпти. Хусусан, мамлакатимизда

2021 йилда ишлаб чиқаришдаги бахтсиз ҳодисалар натижасида 907 киши жароҳатланган, улардан 238 нафари ҳалок бўлган, 632 нафари оғир тан жароҳатини олган ва 37 нафари енгил турдаги жароҳатлар олган бўлиб, бахтсиз ҳодисаларни текшириш натижалари бўйича 596 нафар айбдор мансабдор шахслар жами 1,3 млрд сўм жарима қўллаш тартиби бўйича маъмурий жавобгарликка тортилган ва 19

9 нафар мансабдор шахсга нисбатан жиноий иш қўзғатилган. Ўлим билан тугаган бахтсиз ҳодисалар сони ҳам йилдан йилга ўсиб бормоқда. Хусусан, 2018 йилда ўлим ҳолатлари сони 182 тани, 2019 йилда 199 тани, 2020 йилда 200 тани, 2021 йилда 238 тани ташкил қилган[1]. Ишлаб чиқаришдаги бахтсиз ҳодисалар ва касб касалликлари бўйича, таассуфки, сўнгги уч йилликдаги статистика ваколатли органлар томонидан очиқланмай қолмоқда.

Саноат хавфсизлиги қўмитаси назоратидаги ташкилотларда 2022 йилда 81 та бахтсиз ҳодиса юз берган бўлиб, шулардан 28 та ҳолат ўлим билан тугаган, 5 таси гуруҳий ва 48 та ҳолатда инсонлар турли даражада жароҳатлар олган. Рўй берган бахтсиз ҳодисаларнинг келиб чиқиш сабаблари олтиш фоиздан ортиқ ҳолатда ташкилий сабаблар билан боғлиқ. Уларга ишлаб чиқаришда ишларнинг тўғри ташкил этилмаслиги, саноат хавфсизлиги соҳасида ходимлар малакасининг етишмаслиги, техник ва технологик жараёнларда ишлаб чиқариш интизомининг пастлиги ҳамда эҳтиётсизлик ёки таваккалчиликка йўл қўйишлардан иборатдир. Ўттиз фоиз ҳолатда техник сабаблар билан рўй берган, буларга техник жиҳозлар ва қурилмаларнинг носозлиги, уларнинг конструктив янгиланмаслиги, меъёрий ҳужжат ва лойиҳа талабларига риоя этилмаётганлиги, техник қурилмаларга хизмат кўрсатишда камчиликларга йўл қўйилишини келтириб ўтиш мумкин [2].

Таъкидлаш ўринлики, ишлаб чиқаришдаги бахтсиз ҳодисаларни камайтиришда меҳнатни муҳофаза қилиш соҳасида ўқувдан ўтмаган, зарур билим ва кўникмаларга эга бўлмаган ходимларни ишдан четлаштириб туриш самарали усуллардан бири ҳисобланади. Бироқ иш берувчилар ҳар доим ҳам ушбу усулдан фойдаланишга лозим даражада эътибор қаратмайдилар. Ва аксинча ушбу усулдан фойдаланганда кўпинча ишдан четлаштиришги оид нормаларни бузишга йўл қўйишади.

Адабиётлар таҳлили ва методология. Ишдан четлаштиришнинг ушбу тури ташкилотларда меҳнатни муҳофаза қилиш билан чамбарчас боғлиқ ҳисобланади. Меҳнатни муҳофаза қилишга оид асосий қондалар Ўзбекистон Республикасининг Меҳнат кодекси, “Меҳнатни муҳофаза қилиш тўғрисида”ги қонун, Вазирлар Маҳкамасининг 2017 йил 27 апрелдаги 246-сон қарори билан тасдиқланган “Меҳнатни муҳофаза қилиш соҳасидаги хизматлар бозорининг профессионал иштирокчилари фаолиятини ташкил этиш ва уларнинг ягона реестрини юритиш тартиби тўғрисида”ги Низом, “Ташкилотлардаги меҳнатни муҳофаза қилиш тизимида аудит ўтказиш тартиби тўғрисида”ги Низом, “Меҳнатни муҳофаза қилиш соҳасида қайта тайёрлаш ва малака ошириш тартиби тўғрисида”ги Н и з о м, “Меҳнат муҳофазаси бўйича ўқитишни ва билимларни текширишни ташкил этиш тўғрисида”ги Намунавий низом (рўйхат рақами 272, 14.08.1996 й.)да белгиланган. Шунингдек, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2020 йил 20 октябрдаги 649-сон қарори билан Ёнғин хавфсизлиги бўйича ходимларнинг билимини текшириш ва тайёргарлик ишлари Тартиби тасдиқланган [3].

Муҳокама ва натижалар. Янги таҳрирдаги Ўзбекистон Республикаси Конституцияси ҳар кимнинг муносиб меҳнат қилиш, касб ва фаолият турини эркин танлаш, хавфсизлик ва гигиена талабларига жавоб берадиган қулай меҳнат шароитларида ишлаш, меҳнати учун ҳеч қандай камситишларсиз ҳамда меҳнатга ҳақ тўлашнинг белгиланган энг кам миқдоридан кам бўлмаган тарзда адолатли ҳақ олиш, шунингдек ишсизликдан қонунда белгиланган тартибда ҳимояланиш ҳуқуқига эгаллигини мустаҳкамлади. 1992 йилги Конституцияда белгиланган “адолатли меҳнат шароитларида ишлаш” деган умумий қоида (37-модда)га янада аниқлик киритилиб, “хавфсизлик ва гигиена талабларига жавоб берадиган қулай меҳнат шароитларида ишлаш” ходимларнинг конституциявий ҳуқуқларидан бири сифатида ўрнатилди (42-модда) [4]. Конституциявий ислохотлар доирасида фуқароларнинг меҳнат қилиш ҳуқуқи янгича қараш билан бойитилиб, “муносиб” сўзи билан тўлдирилмоқда. Эндиликда, “муносиб меҳнат” деганда, адолатли иш ҳақи тўланадиган иш жойлари, етарли меҳнат шароитлари ва ишончли ижтимоий ҳимоя кўзда тутилади. Шунингдек, ҳар ким хавфсизлик ва гигиена талабларига жавоб берадиган қулай меҳнат шароитларида ишлаш ҳуқуқига эгаллиги белгиланмоқда. Хавфсизлик ва гигиена талабларига жавоб берадиган қулай меҳнат шароитлари деганда, хавфсизлик стандартлари, санитария нормалари ва қоидалари, гигиена нормативлари талаблари асосида иш жойларини ташкил этиш тушунилади. Бундай шароит ходимларни касб касалликлари, ишлаб чиқаришдаги шикастланишлар ва инсонлар ўлимини ёки соғлиғига зарар етказишининг олдини олади. Ушбу масала бўйича халқаро Меҳнат Ташкилоти томонидан Меҳнат хавфсизлиги ва гигиенасига кўмаклашиш асослари тўғрисидаги Конвенция қабул қилинган бўлиб, Ўзбекистон 2021 йилда ушбу ҳужжатни ратификация қилган [5].

Шу ўринда таъкидлаш лозимки, ходимларнинг меҳнат муҳофазасига бўлган ҳуқуқларига конституция даражасида алоҳида урғу берилишининг ўзига хос муҳим сабаблари бор эди. Улардан бири бозор муносабатларига ўтгандан кейин ишлаб чиқаришда меҳнат муҳофазасига бўлган талабнинг тушиб кетганлиги ҳамда унинг натижасида содир бўлаётган бахтсиз ҳодисалар ва касб касалликларининг нисбатан юқори даражасининг сақланиб қолаётганлиги ҳисобланади.

Ишдан четлаштиришнинг ҳуқуқий асосларидан бири меҳнат қонунчилиги ҳисобланади. Хусусан, Ўзбекистон Республикаси Меҳнат кодекси 151-моддасининг иккинчи қисмида ходимни меҳнатни муҳофаза қилиш соҳасида ўқувдан ҳамда билим ва кўникмалари текширувдан ўтмаганлиги сабабли ишдан четлаштириш шартлиги кўрсатиб ўтилган. Бироқ 1995 йил 21 декабрда қабул қилинган Ўзбекистон Республикаси Меҳнат кодексида меҳнатни муҳофаза қилиш соҳасида ўқувдан ҳамда билим ва кўникмалари текширувдан ўтмаганлиги сабабли билан ишдан четлаштириш назарда тутилмаган эди [6].

Меҳнатни муҳофаза қилиш соҳасида ўқувдан ҳамда билим ва кўникмалари текширувдан ўтмаганлиги сабабли ишдан четлаштириш билан боғлиқ постсовет давлатларининг тажрибаси ҳам ўзига хос шаклланган. Хусусан, Туркменистон Меҳнат кодекси 38-моддасининг биринчи қисми 1-бандида меҳнатни муҳофаза қилиш ва техника хавфсизлиги соҳасида ўқувдан ҳамда билим ва кўникмалари белгиланган тартибда текширувдан ўтмаганлик ишдан четлаштиришнинг асоси сифатида келтириб

ўтилган [7]. Украина Меҳнат қонунлари кодексининг 46-моддасида меҳнат муҳофазаси ва ёнғинга қарши муҳофаза бўйича ўқишдан, йўриқдан ва билимлари текширувдан ўтмаганлик учун ишдан четлаштиришга йўл қўйилади [8]. Қозоғистон Республикаси Меҳнат кодексининг 48-моддаси иккинчи қисмининг 2-бандида меҳнат муҳофазаси ва хавфсизлиги ёки саноат хавфсизлиги масалалари бўйича билимларини текшириш бўйича имтиҳондан ўтмаганлик учун ишдан четлаштириш назарда тутилган. Шунингдек, мазкур модданинг 6-бандида ходимнинг ҳаракати ёки ҳаракатсизлиги меҳнатни муҳофаза қилиш, ёнғин хавфсизлиги ёки транспорт ҳаракати хавфсизлиги қоидаларини бузилишига олиб келганда ҳам ишдан четлаштиришга асос бўлиши мустаҳкамланган [9]. Озарбайжон ва Арманистон Меҳнат кодексларида ходимни ишдан четлаштириш ёки ишга қўймасликка оид моддалар бағишланган бўлсада, бироқ уларда меҳнатни муҳофаза қилиш соҳасида ўқувдан ҳамда билим ва кўникмалари текширувдан ўтмаганлик учун ишдан четлаштириш мумкинлиги ҳақидаги алоҳида қоидалар мавжуд эмас [10]. Беларусь Меҳнат кодексининг 49-моддасида меҳнатни муҳофаза қилиш бўйича билимлари текширувдан, шунингдек ходим йўриқдан, стажировкадан ўтмаганлик учун иш берувчи ходимни ишдан четлаштиришга мажбурлиги кўрсатиб ўтилган [11]. Тожикистон Меҳнат кодекси [12], Эстониянинг Меҳнат шартномаси тўғрисидаги қонунида эса меҳнат муҳофазаси бўйича ўқишдан ва текширувдан ўтмаганлик ишдан четлаштиришнинг асоси сифатида мавжуд эмас [13]. Молдова Меҳнат кодексининг 76-моддасида, шунингдек Литва Меҳнат кодексининг 49-моддасида бошқа давлатлар меҳнат қонунчилигидан фарқли равишда ишдан четлаштиришга оид айрим қоидалар меҳнат шартномасини тўхтатиб туриш билан боғлиқ моддаларда келтириб ўтилган. Бироқ меҳнат муҳофазаси бўйича ўқишдан ёки текширувдан ўтмаганлик учун меҳнат шартномасини тўхтатиб туриш асослари рўйхатига киритилмаган [14]. Латвия Меҳнат тўғрисидаги қонунининг ишдан четлаштириш номли 58-моддасида ходимнинг ўз меҳнат вазилфарини бажариши ёки унинг ишда бўлиши унинг ва бошқа шахсларнинг ҳаёти ва хавфсизлигига, шунингдек иш берувчи ва учинчи шахсларнинг манфаатларига зарар етказиши мумкин бўлса, ходим ишдан четлаштирилади [15]. Қирғиз Республикаси Меҳнат кодекси 76-моддасининг биринчи қисми иккинчи бандига кўра меҳнат муҳофазаси ва техника хавфсизлиги қоидалари бўйича имтиҳонлардан ўта олмаганлик ишдан мажбурий тартибда четлаштиришга олиб келишнинг асоси сифатида кўрсатилган [16]. Россия Меҳнат кодексининг 76-моддасида ҳам меҳнатни муҳофаза қилиш соҳасида тегишли тартибда ўқувдан ҳамда билим ва кўникмалари текширувдан ўтмаганлик ишдан четлаштириш учун асос эканлиги белгиланган [17].

Қайд этиш лозимки, меҳнат тўғрисидаги қонунчиликда меҳнатни муҳофаза қилиш соҳасига оид тушунчалар аппарати нисбатан яхши ишлаб чиқилган. Уларда қайд этилишича, меҳнатни муҳофаза қилиш – меҳнат жараёнида инсоннинг хавфсизлигини, ҳаёти ва соғлиғи, иш қобилияти сақланишини таъминлашга доир ҳуқуқий, ижтимоий-иқтисодий, ташкилий, техникавий, санитария-гигиена, даволаш-профилактика, реабилитация тадбирлари ҳамда воситалари тизими ҳисобланади [18].

Ўзбекистон Республикаси Меҳнат кодексининг 151-моддасида назарда тутилган ходимни меҳнатни муҳофаза қилиш соҳасида ўқувдан ҳамда билим ва кўникмалари текширувдан ўтмаганда ишдан четлаштирилиши уларнинг ҳаёти ва соғлиғига бўлган

хавфларни бартараф этишга оид меҳнат шароитларини яратишга қаратилган. Шунингдек, бундай ишдан четлаштириш бошқа ходимларнинг ҳаёти ва соғлиғини муҳофаза қилишни, иш берувчининг эса мол-мулкани ҳимоя қилишни назарда тутди.

Ўзбекистон Республикаси Меҳнат кодексининг 359-моддасида иш берувчининг меҳнатни муҳофаза қилиш соҳасидаги мажбуриятлари берилган. Ушбу моддага мувофиқ, иш берувчи ходимларнинг меҳнатни муҳофаза қилиш бўйича йўл-йўриқдан ўтишини, ўқитишни, қайта тайёрлашни, малакасини оширишни ва меҳнатни муҳофаза қилиш масалалари бўйича билимларини текширишни таъминлаши лозим. Шунингдек, мазкур моддада иш берувчи томонидан меҳнатни муҳофаза қилиш бўйича ўқувдан, йўл-йўриқдан ўтмаган ва билимлари текширилмаган ходимларни ишга қўймаслигига оид мажбуриятини ҳам кўрсатиб берган.

Таъкидлаш лозимки, худди шунга ўхшаш мажбуриятлар ходимларда ҳам мавжуд. Жумладан, Ўзбекистон Республикаси Меҳнат кодексининг 355-моддасининг иккинчи қисмига мувофиқ ходим меҳнатни муҳофаза қилиш бўйича йўл-йўриқдан ўтиши, меҳнатни муҳофаза қилиш масалалари бўйича ўқиши ҳамда малака ошириши шарт.

Меҳнатни муҳофаза қилишга оид иш берувчи ҳамда ходимнинг ҳуқуқ ва мажбуриятлари Ўзбекистон Республикасининг 2016 йил 22 сентябрдаги “Меҳнатни муҳофаза қилиш тўғрисида”ги Қонунида ҳам ўз аксини топган. Хусусан, ушбу Қонуннинг 22-моддасига асосан ходим иш берувчининг маблағлари ҳисобидан меҳнатнинг хавфсиз услублари ва усуллари бўйича ўқиш ҳуқуқига, шунингдек, меҳнатни муҳофаза қилиш бўйича йўл-йўриқлар олиши, меҳнатни муҳофаза қилиш масалалари бўйича ўқувдан ва малака оширишдан ўтиши шартлиги белгиланган. Қонуннинг 23-моддасида эса иш берувчи ходимларнинг меҳнатни муҳофаза қилиш бўйича йўл-йўриқлар олишини, меҳнатни муҳофаза қилиш масалалари бўйича ўқувдан, қайта тайёргарликдан ўтишини, малака оширишини ва билимлари текширилишини таъминлаши, меҳнатни муҳофаза қилиш бўйича ўқувдан ўтмаган, йўл-йўриқлар олмаган ва билимлари текширилмаган шахсларни ишга қўймаслиги шартлиги кўрсатилган. Таъкидлаш лозимки, мазкур Қонуннинг 22-, 23-моддалари Ўзбекистон Республикаси Меҳнат кодексининг 355-, 359-моддаларининг қоидаларини такрорлаган. Ҳар икки Қонунда бир хил мазмунли нормаларининг бундай такрорланиши эса меҳнат қонунчилиги техникаси бўйича ҳалигача мунозараларнинг предмети бўлиб келаётганлигини таъкидлаш ўринлидир.

Ўзбекистон Республикасида ҳозирги кунга қадар Адлия вазирлигида 1996 йил 14 августда 272-сон билан давлат рўйхатидан ўтказилган **“Меҳнат муҳофазаси бўйича ўқишларни ташкил қилиш ва билимларни синаш тўғрисидаги Намунавий низом”** амал қилиб келмоқда. Мазкур Низом ишлаб чиқаришдаги жароҳатлар ва касб касалликларини қисқартириш бўйича профилактик чораларни таъминлаш учун ишлаб чиқилган. Низом барча ходимлар ва раҳбарлар учун меҳнат муҳофазаси бўйича мажбурий ўқишдан ўтиш ва меҳнат муҳофазаси талаблари бўйича билимларни текширишнинг умумий қоидаларини белгилаб берган. Шунингдек, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2020 йил 20 октябрдаги 649-сон қарори билан Ёнғин хавфсизлиги бўйича ходимларнинг билимини текшириш ва тайёргарлик ишлари Тартиби тасдиқланган [19].

Меҳнат муҳофазаси бўйича ўқишларни ташкил қилиш ва билимларни синаш тўғрисидаги Намунавий низомга кўра, корхоналарнинг барча ходимлари, шу жумладан раҳбарлари ҳам давлат назорати органлари томонидан белгиланган тартибда ва муддатда муайян касб ва иш турлари бўйича ўқишдан, йўл-йўриқдан, билимлар текширувидан ва қайта малакадан ўтишга мажбурдирлар.

Мазкур Низом I.“Умумий қисм”, II.“Ходимларни ўқитиш ва билимларини текшириш”, III.“Раҳбар ва мутахассисларни ўқитиш ва билимларини текшириш”, IV.“Дастлабки йўл-йўриқнинг намунавий дастури”, V.Иш жойидаги йўл-йўриқнинг намунавий дастури каби бўлимлардан ташкил топган.

Таъкидлаш керакки, ушбу Низом меҳнат муҳофазаси бўйича 2 хил ёндашувни ўз ичига олган. Булар:

- меҳнат муҳофазаси бўйича ўқувдан ўтишга оид муносабатлар;

- меҳнат муҳофазаси бўйича билим ва кўникмаларни текширувдан ўтказишга оид муносабатлар.

Шунингдек, Низом билан ўқувдан ўтиш ва билимларни текшириш субъектларга кўра ҳам иккига бўлинган. Биринчиси, раҳбар бўлмаган ходимларни йўл-йўриқдан ўтказиш ва билимларини текшириш бўлса, иккинчиси раҳбарлар ва мутахассисларни ўқувдан ўтказиш ва билимларини текшириш ҳисобланади.

Ходимларни йўл-йўриқдан ўтказиш ишга қўйишдаги ва иш жойидаги йўл-йўриққа бўлинади. Иш жойидаги йўл-йўриқ эса ўз навбатида дастлабки, даврий ва навбатдан ташқари йўл-йўриққа бўлинади. Мисол учун иш жойидаги йўл-йўриқ ҳар бир ходимни ишни тўғри ва хавфсиз бажаришнинг усулларига ўқитиш ҳисобланади. Йўл-йўриқдан ўтишнинг ҳар бири бўйича алоҳида қоидалар белгиланган.

Йўл-йўриқдан ўтишнинг мазмуни қуйидагилардан иборат:

ишлаб чиқаришдаги асбоб-ускуналар ва технологик жараён ҳақида умумий маълумотларга эга бўлиш, хавфли ва зарарли ишлаб чиқариш омиллари;

ишни хавфсиз ташкил қилиш ва сақлаб туриш;

машиналар, механизмлар, қурилмаларнинг тузилиши, ускуналарнинг хавфли жойлари, хавфсизлик мосламалари ва тўсиқлари, кулфлаш ва сигнализация тизими;

ишга тайёрланиш тартиби (ускуналарнинг созлигини текшириш, ишга тушириш қурилмалари ва бошқа ҳимоя воситалари);

махсус кийим-бош ва ҳимоя воситаларидан фойдаланиш тартиби;

ходимларнинг цех участкалари бўйича хавфсиз ҳаракатланиши жадвали;

хавфсиз юк-ортиш тушириш ва ташиш талаблари, юк кўтарувчи механизмлар ва юк кўтарувчи транспортлардан фойдаланиш.

Навбатдан ташқари йўл-йўриқ ишлаб чиқариш процесси ўзгарганда, меҳнат шартларининг ўзгаришига олиб келган жиҳозлар алмаштирилганда, цех ва участкаларда бахтсиз ҳодисалар содир бўлганда, меҳнатни муҳофаза қилиш бўйича янги йўл-йўриқлар ва қоидалар ишлаб чиқилганда, таъсир чораси қўлланилишига олиб келган йўриқномалар ва қоидаларни бузиш аниқланганда ўтказилади. Дастлабки йўл-йўриқ ва стажировкадан (мустақил равишда ишга қўйилганда ёки бошқа ишга ўтказилганда) ўтганидан кейин меҳнатни муҳофаза қилиш бўйича ходимларнинг билимлари текширишдан ўтиши лозим.

Билимлари баҳолашдан қониқарсиз бўлган ходимлар мустақил ишга қўйилмаслиги ва икки ҳафтадан сўнг қайта текширувдан ўтиши мумкинлигини қайд этиш лозим. Табиийки, бу вақтда ходим ишдан четлаштирилади. Бундан ташқари билимини қайта текширувдан ўтишга келмаслик ёки узрли сабабларсиз текширувга тайёрланмасликка меҳнат интизомини бузиш сифатида қаралади. Бундай ҳуқуқбузишга йўл қўйган ходимга ички меҳнат тартиби қоидаларида назарда тутилган интизомий жазо чоралари қўлланилиши мумкин.

Мазкур Низомнинг 28-бандига кўра, имтиҳон комиссияси раҳбарлар ва мутахассисларнинг қуйидагилар бўйича билимларини текширади:

Ўзбекистон Республикасининг Меҳнат кодекси, “Меҳнатни муҳофаза қилиш тўғрисида”ги Қонуни ва бошқа қонун ҳужжатлари;

меҳнат хавфсизлиги бўйича стандартлар тизими;

талофатлардан огоҳлантириш ва уларни жиловлаш;

электрдан жароҳат олишларни олдини олиш бўйича асосий талаблар;

ёнғин хавфсизлиги, портлаш, талофат, ёнғинларни олдини олиш воситалари ва усуллари, табиий офатлар содир бўлганда персоналларнинг ҳаракатланиши;

ишлаб чиқариш санитарияси ва шахсий гигиенага қўйилган асосий талаблар;

меҳнат муҳофазасининг ҳолати бўйича давлат, идоравий ва жамоат назорати ҳақидаги қоидалар;

ишлаб чиқаришдаги бахтсиз ҳодисалар ва ходимлар соғлиғига етказилган бошқа зарарларни текшириш ва ҳисобга олиш ҳақидаги қоидалар;

шахсий ҳимоя воситаларини танлаш ва қўллаш, уларни бериш нормалари ва тартиби, уларни сақлаш муддатлари;

меҳнат шартномаси, иш вақти ва дам олиш вақти режими, аёллар ва 18 ёшга тўлмаганларнинг меҳнатини муҳофаза қилиш, имтиёз ва компенсациялар;

жабрланувчиларга биринчи тиббий ёрдам кўрсатиш усуллари.

Таъкидлаш керакки, Низомнинг фақат 37-бандида ишдан четлаштириш ҳақидаги ягона қоида мавжуд. Унга кўра меҳнатни муҳофаза қилиш бўйича билимларини текширувдан ўтишдан бўйин товлаган раҳбар ва мутахассислар ишдан четлаштирилади. Меҳнатни муҳофаза қилиш бўйича имтиҳонда кўрсаткичлари қониқарсиз бўлган раҳбар ва мутахассислар ўз лавозимларида бир ой ичида қайта имтиҳондан ўтиш шарти билан қолдирилиши мумкин.

Хулоса.

1. Меҳнат муҳофазаси бўйича ўқишларни ташкил қилиш ва билимларни синаш тўғрисидаги Намунавий низом янги таҳрирда қабул қилиниши лозим.

2. Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 26-сонли қарорига ходим меҳнатни муҳофаза қилиш бўйича йўл-йўриқдан ўтиш, ўқитиш, қайта тайёрлаш, малакасини ошириш ва меҳнатни муҳофаза қилиш масалалари бўйича билимларини текширишдан белгиланган муддатларда ўтмаганда ёки ўтишдан бош тортган тақдирда ишдан четлаштириш мажбурийлиги ҳамда ишдан четлаштирилган даврда меҳнат шартномасини бекор қилишгача бўлган интизомий жазони қўллаш мумкинлиги ҳақида судларга тушунтириш берилиши лозим.

Литературы/References/Adabiyotlar:

1. <https://mehnat.uz/uz/search?search=>.
2. <https://www.gazeta.uz/uz/2023/03/30/accidents/>.
3. Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 21.10.2020 й., 09/20/649/1397-сон.
4. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. –Toshkent: O'zbekiston, 2023. 27-b.
5. Янгиланаётган Конституция. –Тошкент: Адолат, 2023. 72-б.
6. O'zbekiston Respublikasining Mehnat kodeksi. –Т.: Adolat, 2021. 62-63-b.
7. Закон Туркменистана Об утверждении и введении в действие Трудового кодекса Туркменистана Ведомости Меджлиса Туркменистана, 2009 г., № 2, Статья 38.
8. <https://i.factor.ua/law-39/section-183/article-31113/> (Кодекс законов о труде Украины (утвержден законом Украинской Советской Социалистической Республики от 10 декабря 1971 года № 322-VIII)_Статья 46).
9. https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=38910832&pos=5;-106#pos=5;-106 (**Трудовой кодекс Республики Казахстан от 23 ноября 2015 года № 414-V, Статья 48**).
10. https://continent-online.com/Document/?doc_id=30420364#pos=4;-143 (Трудовой кодекс Азербайджанской Республики (утвержден Законом Азербайджанской Республики от 1 февраля 1999 года № 618-IQ, Статья 62)).
11. <https://www.arlis.am/documentview.aspx?docid=173461>, Трудовой Кодекс Республики Армения, [Статья 108](#).
12. <https://etalonline.by/document/?regnum=hk9900296>, Трудовой Кодекс Республики Беларусь 26 июля 1999 г. № 296-3, [Статья 49](#).
13. https://andoz.tj/docs/drugie-kodeksi/Code_%E2%84%968_Labor_code_RT_ru.pdf, Трудовой кодекс Республики Таджикистан от 23 июля 2016 года № 1329, [Статья 50](#).
14. https://ru.rup.ee/pdf/TLS_RUS.pdf.
15. https://continent-online.com/Document/?doc_id=30398053#pos=6;-143;https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/bb10e743a97f11eb98ccba226c8a14d7?jfwid=kjtiqjlgg, (Трудовой кодекс Республики Молдова от 28 марта 2003 года № 154-XV, Статья 76).
16. <https://www.baltikon.lv/taxes/zakon-o-trude/>, (Закон о труде Закон ЛР от 06.07.2001 Статья 58).
17. <https://cbd.minjust.gov.kg/3-22/edition/1220610/ru>, (Трудовой Кодекс Кыргызской Республики от 4 августа 2004 года № 106, Статья 76).
18. <https://legalacts.ru/kodeks/TK-RF/>, (“Трудовой кодекс Российской Федерации” от 30.12.2001 N 197-ФЗ (ред. от 06.04.2024) [Статья 76](#)).
19. Ўзбекистон Республикасининг Меҳнат кодекси. –Т.: “Yuridik adabiyotlar Publish”, 2023. – 262-б

SCIENCEPROBLEMS.UZ

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

№ 6 (4) – 2024

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари электрон журнали 2020 йил 6 август куни 1368-сонли гувоҳнома билан давлат рўйхатига олинган.

Муассис: “SCIENCEPROBLEMS TEAM” масъулияти чекланган жамияти

Таҳририят манзили:

100070. Тошкент шаҳри, Яккасарой тумани, Кичик Бешёғоч кўчаси, 70/10-уй. Электрон манзил:

scienceproblems.uz@gmail.com

Боғланиш учун телефонлар:

(99) 602-09-84 (telegram).